

виявляє інтерес до предмета, якщо йому вдається що-небудь “відкрити” [7]. Вищезазначене вимагає подальших наукових досліджень, пов’язаних із розвитком в учнів дивергентного мислення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К., Видавничий центр “Академія”, 2001. – 576 с.
2. Давидьон А.А. Винахідницькі задачі як засіб розвитку творчих здібностей учнів. – Фізика в школі, 1998. – С. 35-38.
3. Дробчак З.Д. Фундаментальні взаємодії в курсі фізики середньої школи. – Дрогобич: “Вимір”, 2000. – 320 с.
4. Ердниев П.М., Ердниев Б.П. Укрупнение дидактических единиц в обучении математике. Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1975. – 163 с.
5. Зорина Л.Я. Дидактические основы формирования системности знаний старшеклассников. – М.: Педагогика, 1978. – С. 5.
6. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості – К.: Рад. школа, 1989.
7. Ланина И.Я. Формирование познавательных интересов учащихся на уроках физики. – Л., 1977.
8. Обухова Л.Ф., Чурбанова С.М. Развитие дивергентного мышления. – М.: Изд-во МГУ, 1995.
9. Поспелов Н.Н., Поспелов И.Н. Формирование мыслительных операций у старшеклассников.– М.: Педагогика, 1989. – 152 с.
10. Савченко В.І. Розвиток мислення учнів у процесі формування вмінь виконувати орієнтувальні дії // Методика викладання фізики. Випуск 16. – К.: Рад. школа, 1982 – 140 с.
11. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори. Т.2. – К.: Рад. школа, 1983. – 269 с.

УДК 372.881:003.086

Н.П. Ковальчук

ТЕКСТОЦЕНТРИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПУНКТУАЦІЇ

У статті проаналізовано текстоцентричний підхід вивчення пунктуаційного матеріалу; визначено поняття тексту, його ознаки, особливості; встановлено етапи засвоєння пунктуаційного матеріалу з урахуванням текстоцентричного підходу.

The article focuses on textocentral approach of study of punctuation material is analysed; define notion of text, his signs, the special features; the stages of mastering of punctuation material are set taking into account a textocentral aspect.

Уже традиційно в методиці української мови визначено певні аспекти її навчання: лінгвістичний, педагогічний, психологічний, моральний, естетичний [5: 23]. Разом зі сталими поглядами формуються й нові, викликані змінами в суспільному і духовному житті, зафіксовані у Концепції національної освіти в Україні, Державному освітньому стандарті: народознавчий, етнопедагогічний, соціокультурний, комунікативний, діяльнісно-орієнтований, культурологічний та інші. Одним із найвагоміших у наш час є текстоцентричний підхід, що передбачає формування у школярів умінь і навичок сприймати й відтворювати чужі та будувати власні усні й писемні висловлювання; збагачення словникового запасу учнів і розвиток граматичної будови їх мовлення; засвоєння норм української літературної мови (орфоепічних, морфологічних, синтаксичних, правописних: орфографічних, пунктуаційних) на текстовій основі [6: 261, 265].

Реалізується цей аспект на основі дібраних текстів, що використовуються як дидактичний матеріал мовної і мовленнєвої змістових ліній, а також за допомогою системи

спеціальних орієнтованих завдань, які передбачають опрацювання цих текстів, побудові на їх основі власних висловлювань різних типів і стилів мовлення.

Проблема пунктуації тексту простежується у працях Н.Валгіної, Л.Григорян, А.Ломизова, В.Мельничайка, М.Пентилук, І.Фігуровського та інших. Методичному аспекту пунктуації цілого тексту присвячено кандидатські дисертації В.Конькова, Л.Гогіберідзе. У роботі В.Конькова розглядаються особливості пунктуаційного членування тексту на прикладі публіцистичного стилю [4]. Дослідження Л.Гогіберідзе присвячене методиці навчання пунктуації цілого тексту на уроках мови [3]. Але в українському мовознавстві та лінгводидактиці питання вивчення пунктуації на текстовій основі не стало предметом комплексних наукових досліджень.

Таким чином, актуальність нашого дослідження зумовлюється необхідністю використання текстоцентричного підходу для підвищення пунктуаційної грамотності учнів, нерозробленістю цього питання у методиці навчання рідної мови, складністю впровадження зазначеного підходу в шкільну практику.

Мета нашої розвідки полягає у визначенні шляхів реалізації текстоцентричного аспекту вивчення пунктуації, що має важливе значення для формування сталих пунктуаційних навичок в учнів 5 – 9 класів.

Складність поняття “текст” зумовлюється його багатоаспектністю та міжпредметним характером уживання. Серед великої кількості визначень тексту можна виділити три основні групи: 1) визначення за нелінгвістичним (паралінгвістичним) напрямом, що мають теоретико-інформативний характер (текст є проміжною базою процесу комунікації); 2) визначення, що характеризують текст як суму, сукупність чи велике поєднання фраз; 3) визначення, в яких текст розглядається з точки зору його структурної та смислової єдності.

Наведемо декілька різноаспектних визначень тексту: текст – це письмовий за формою мовний твір, що належить одному учаснику комунікації, завершений і правильно оформлений (Т.Ніколаєва); текст як єдине ціле – це смислова та структурна єдність взаємопов’язаних контактуючих і неконтактуючих речень, що повністю передають на письмі всю намічену автором інформацію (А.Лосєва); текст – це твір, якому притаманна завершеність, об’єктивність у вигляді письмового документа, який літературно оброблений відповідно з типом цього документа, твір, що складається із заголовка і низки особливих одиниць, які поєднані різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв’язку, що мають певну основу та прагматичну настанову (І.Гальперін, Л.Лушпинська, М.Наумчук та інші).

Незважаючи на всі відмінності цих визначень, у них є спільне: по-перше, текст реалізується у письмовій формі; по-друге, він розглядається як завершений твір; по-третє, текст має власну внутрішню структуру.

Аналізуючи різні визначення тексту, можна виділити такі його риси: віднесеність до позамовної дійсності; смислову закінченість; смислову багатоплановість; комунікативну ціленаправленість; мовне, структурне, композиційне оформлення; певну жанрову приналежність [1: 76].

Безумовно, важливою рисою тексту є його пунктуаційне оформлення. Проблема пунктуації цілого тексту пов’язана передусім із такими граматичними категоріями, як: інформативність, членування, модальність.

Багато дослідників вважає інформативність важливою граматичною категорією тексту. І.Гальперін виділяє два види інформативності: змістово-фактуальну і змістово-концептуальну [2: 526]. Змістово-фактуальна інформативність поєднує низку форм комунікації: опис подій, розповідь, повідомлення, роздуми автора, портрети персонажів, діалоги. Змістово-концептуальна інформативність виявляється в тому, що основна ідея автора виражена опосередковано, через змістово-факультативну інформативність [2: 526-527]. Змістово-концептуальна інформативність має різні форми своєї мисленнєвої реалізації.

І.Гальперін визначає пунктуацію як одну із форм реалізації змістово-концептуальної інформативності.

Пунктуаційна організація структурно-синтаксичних одиниць у тексті – один із найбільш розповсюджених способів внесення до тексту змістово-концептуальної інформації. Виявляється це через такі важливі категорії тексту, як: членування і модальність.

Членування має подвійний характер: окремо подати читачеві частини тексту для того, щоб полегшити сприйняття повідомлення, і для того, щоб автор з'ясував характер часового, просторового, образного, логічного та іншого зв'язку частин повідомлення. У першому випадку відчувається прагматична основа членування, в другому – суб'єктивно-пізнавальна.

У лінгвістичній літературі неодноразово підкреслювалось, що пунктуація неоднакова для текстів різної функціонально-стильової приналежності. Наприклад, пунктуація наукової літератури стандартизована і не має індивідуальної осмисленості. Переважають знаки, що членують текст на окремі речення. Майже не зустрічаються розділові знаки, які зазвичай пов'язані з індивідуально авторською манерою викладу матеріалу. У текстах офіційно-ділового стилю пунктуація стандартна і проста. Дослідники зазначають чіткість, логічність побудови й оформлення думки. У прямому зв'язку з цим знаходяться ті технічно-пунктуаційні правила, які є специфікою пунктуаційної системи ділової літератури [3]. Тобто пунктуаційне оформлення виступає показником стильової приналежності тексту.

Членування тексту як лінгвістична ознака в методиці виявляється завдяки структурно-комунікативному аналізу: складанню плану готового тексту, визначенні тем і мікротем, засобів їх поєднання, а також у плануванні майбутнього власного висловлювання. Модальність як ознака тексту дає можливість визначати об'єктивно-модальну картину дійсності, відображену в тексті. Інформаційне наповнення дозволяє реалізувати виховні, розвивальні, пізнавальні та дидактичні завдання уроку. В методичному аспекті це смисловий аналіз тексту, визначення теми, головної думки, авторської позиції, формування так званих інформаційно-змістових умінь.

Тому ми пропонуємо на уроках вивчення пунктуаційних тем використовувати тексти різних стилів із метою збагачення учнів загальнолюдськими і духовними цінностями, ознайомлення з моральними нормами, історичними мовними фактами та інше, що стає актуальним у наш час. Водночас пунктуаційні поняття повинні засвоюватися учнями на основі тексту не періодично (на конкретно визначених програмою уроках), а з поступовим розширенням і поглибленням матеріалу, що відповідає психологічній теорії поетапного формування розумових дій: *перший етап* – робота над правилом; *другий етап* – застосування теоретичного матеріалу на практиці; *третій етап* – повторення вивченого пунктуаційного матеріалу; *четвертий етап* – закріплення знань; *п'ятий етап* – контроль знань. Такий зміст роботи над пунктуацією зумовлений завданням – навчити дітей самостійно використовувати правила вживання розділових знаків на письмі та дотримуватися відповідної інтонації у процесі спілкування.

Тому підґрунтям вивчення пунктуації на текстовій основі виступає комплексний аналіз готового висловлювання чи добір текстів, який дозволяє поєднувати змістові, структурні, мовні (пунктуаційні) та мовленнєво-комунікативні завдання. Пропонуємо узагальнену систему завдань, яка може використовуватися під час опрацювання пунктуаційних тем у 5 – 9 класах. Формулювання завдань та їх кількість може варіюватися залежно від вікових особливостей та програмового матеріалу: 1. Прослухати (прочитати) текст, про що в ньому розповідається, довести, що це текст. 2. На вашу думку, в якій ситуації він був би доречний (до кого звертається автор і що хоче сказати). Яка основна думка тексту? Що допомагає визначити її? 3. Дібрати заголовок тексту, врахувавши в назві основну думку висловлювання. 4. Визначити стиль та тип мовлення. Довести свою думку. 5. З'ясувати засоби зв'язку речень у тексті. 6. Прочитати текст, враховуючи правильність інтонування. Чи допомагає воно авторові висловити думку? Укласти партитуру. 7. Звернути увагу на пунктуаційне оформлення тексту. Виконати пунктуаційний аналіз речень. Розставити розділові знаки. Доповнити речення. Замінити одні речення іншими.

Система різнотипних уроків дає змогу засвоїти пунктуаційні поняття, необхідні для подальшого застосування в усному і писемному мовленні на текстовій основі. Під час вибору типу уроку потрібно враховувати етапи засвоєння пунктуаційного матеріалу з урахуванням текстоцентричного аспекту: аналітичний (вивчення теоретичного синтаксично-пунктуаційного матеріалу на основі готового тексту), аналітико-синтетичний (закріплення теоретичного матеріалу), аналітико-синтетичний (конкретизуючий) (формування пунктуаційних умінь, застосування знань у стандартних ситуаціях), продуктивно-творчий (формування вмінь уживання розділових знаків у змінених, нестандартних умовах, власних висловлюваннях), узагальнювальний (узагальнення і систематизація знань), контрольний (контроль та корекція знань, умінь і навичок) (див. табл.).

Етапи роботи над формуванням у школярів пунктуаційних умінь і навичок на текстовій основі

Назва	Мета пунктуаційної роботи	Основний зміст	Методи, прийоми, засоби навчання
1-й етап – аналітичний	Вивчення теоретичного синтаксично-пунктуаційного матеріалу	Робота над правилом, спостереження за мовними явищами	На основі готових текстів: усний виклад учителем матеріалу, аналіз лінгвістичних казок, текстів наукового та художнього стилів, робота з таблицями і схемами, віршованою формою правил
2-й етап – аналітико-синтетичний	Закріплення теоретичного матеріалу	Первинне застосування правила на практиці	Добір власних прикладів для ілюстрації, розв'язання проблемних завдань, озвучування таблиць (відповіді у формі монологу), складання опорних конспектів, підготовка власних висловлювань на лінгвістичну тему, визначення вживання розділових знаків у текстах та їх пояснення чи коментування
3-й етап – аналітико-синтетичний (конкретизуючий)	Формування пунктуаційних умінь, застосування знань у стандартних ситуаціях	Виконання тренувальних вправ	Аналіз текстів різних стилів, частковий пунктуаційний розбір; навчальні диктанти (пояснювальний, вибіркового, розподільний, з кодуванням, графічний, вільний); лінгвістичні ігри, робота із сигнальними картками
4-й етап – продуктивно-творчий	Формування вмінь уживати розділові знаки у змінених, нестандартних умовах, власних висловлюваннях	Виконання конструктивних, трансформаційних, граматико-стилістичних, творчих вправ	Складання речень за схемами та комунікативним завданням; скорочення і розширення (доповнення), перебудова текстів; лінгвістичний та стилістичний експеримент, творчі диктанти; редагування тексту; рольові ігри, розв'язування ситуативних завдань, складання лінгвістичних казок
5-й етап – узагальнювальний	Узагальнення і систематизація знань	Узагальнення і систематизація вивченого матеріалу	Самостійне складання авторських лінгвістичних казок; повний пунктуаційний аналіз текстів; конкурси на краще формулювання правила, рольові ігри
6-й етап – контрольний	Контроль і корекція знань, умінь і навичок	Організація зворотнього зв'язку, тематична атестація	Повний пунктуаційний аналіз текстів; написання диктантів, робота з диференційованими (індивідуальними) завданнями на картках, термінологічні диктанти

Отже, вивчення української пунктуації за текстоцентричним аспектом враховує методичну систему роботи з окремими текстами: від комплексного аналізу готового чи створеного тексту до побудови власних висловлювань різних типів і стилів мовлення на різних уроках вивчення пунктуації. Саме тому текстоцентричний підхід до вивчення української пунктуації потребує більш детального висвітлення в наступних публікаціях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бухбиндер В.А. О целосности и структуре текста // Вопросы языкознания. – 1975. – № 6. – С. 73 – 86.
2. Гальперин И.Р. Грамматические категории текста (опыт обобщения) // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – 1977. – Т. 36. – С. 522 – 532.
3. Гогиберидзе Л.М. Обучение пунктуации связного текста на уроках русского языка: Автореф. дис. ... канд. пед. наук / МГПИ им. В.И. Ленина. – М., 1989. – 16 с.
4. Коньков В.И. Пунктуационное членение публицистического текста: Автореф. дис. ... канд. филол. наук / ЛГУ им. А.А. Жданова. – Л., 1983. – 17 с.
5. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / За редакцією М.І. Пентилюк. – К.: Ленвіт, 2004. – 400 с.
6. Українська мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5 – 12 класи. – К.: Перун, 2005. – 176 с.

УДК 37.016:81'373

Н.В. Котух

РОЛЬ АСОЦІАТИВНИХ ЗАВДАНЬ У ВИВЧЕННІ ЛЕКСИКОЛОГІЇ

У статті розглянуто асоціативне мислення у контексті системної організації лексики, проаналізовано можливість використання асоціативних зв'язків між словами як психологічної основи навчання мови.

Associative thinking in the context of systematic organization of lexics is considered and possibility of using associative links between words as a psychological basics of studing a language is analyzed in the article.

Комунікативний принцип у навчанні мови передбачає її засвоєння як функціональної системи, пов'язаної з екстралінгвістичною дійсністю, компетенцією існування, досвідом і мовленнєвою практикою учнів. Тісний взаємозв'язок системи мови і комунікативних настанов доцільним вбачається зокрема в процесі опанування лексики, оскільки чітка мовленнєва перспектива вмотивовує необхідність оволодіння словником.

Технологія реалізації комунікативної функції лексичних одиниць ґрунтується на загальних закономірностях та лінгводидактичних принципах засвоєння мови, основними з яких є взаємозв'язок між лінгвістичною теорією і мовленнєвою практикою, залежність результатів навчання від потенціалу мовленнєвого середовища, випереджаючий розвиток усного мовлення.

Лінгвістичні засади шкільного курсу лексики – комплекс вихідних позицій лексикології як розділу мовознавства, що досліджує словниковий склад мови. Ключовою ідеєю методики лексики є вчення про лексику як систему співвідносних і взаємопов'язаних фактів, а лексикологію як науку не про окремі слова, а про лексичну систему мови в цілому (Беляєв О.М., Дорошенко С.І., Марченко Л.М., Мельничайко В.Я., Олійник І.С., Пентилюк М.І., Передрій Г.Р., Смолянінова Г.М., Усатенко Г.П. та ін.). Згідно з вищезазначеним у лексикології слово вивчається в аспектах смислового значення, місця в загальній системі лексики, походження, продуктивності використання, сфери застосування в процесі спілкування, експресивно-стилістичного характеру. Невід'ємною складовою